UDK 061.251(497.581.1Zadar)“17/18”
061.251(497.58Dalmacija)“17/18”
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 2. studenoga 2017.
Prihvaćeno za objavljivanje: 1. lipnja 2018.

MASONI I MASONSKA LOŽA U ZADRU (18. i 19. stoljeće)

Zdenko DUNDOVIĆ, Zadar

Pitanje utjecaja masonskih loža na događaje u Europi tijekom 18. stoljeća u historiografiji su obrađivali mnogi autori. Na području Mletačke Dalmacije bilježi se nazočnost masona u 18. stoljeću, kako je razvidno iz nekih procesa mletačkoga Svetog Oficija. Na temelju jednoga takvog procesa vođenoga pred inkvizicijskim sudom u Zadru iz 1751. godine razmatra se nazočnost masona u glavnom gradu Mletačke Dalmacije na području Stato da Mar u 18. stoljeću. U hrvatskoj historiografiji navode se podatci o tome da je prva takva loža u Zadru otvorena početkom 19. stoljeća u vrijeme francuske uprave. Zadarski slučaj stavlja se u suodnos sa slučajem zabilježenim na Hvaru 1754. godine, o kojemu se također donose neke nove pojedinosti na temelju objavljenoga i neobjavljenoga arhivskog gradiva iz Državnoga arhiva u Veneciji.

KLJUČNE RIJEČI: *masoni, masonska loža, Zadar, Mletačka Dalmacija, 18. i 19. stoljeće.*

Uvod

Cilj rada povijesni je prikaz nazočnosti masona u Zadru tijekom 18. i 19. stoljeća. Na temelju dosadašnjih istraživanja u hrvatskoj historiografiji se uspostava prve masonske lože u Zadru smješta na početak 19. stoljeća, za vrijeme francuske okupacije.[1] Neosporno je, međutim, da se nazočnost članova masonske organizacije na području Dalmacije bilježi znatno ranije.[2] O tome najzornije svjedoči slučaj francuskoga liječnika Nicholasa Bressona, kojemu se sudilo u Hvaru 1754. godine zbog pripadnosti masonskoj sljedbi, a slučaj je historiografski obradio Joško Kovačić, koji je ustvrdio da je to vjerojatno prvi poznati slučaj sudskoga procesa protiv jednoga masona u Dalmaciji u 18. stoljeću.[3] Istraživanje u mletačkim arhivima iznjedrilo je nove spoznaje o slučaju liječnika Nicholasa Bressona, a

[1] France KIDRIČ, »Framasonske lože hrvaških zemelj Napoleonove Illirije v poročilih dunajskega policijskega arhiva«, *Rad JAZU,* br. 206, Zagreb, 1915., str. 33–35.
[2] Usp. Ivan MUŽIĆ, *Masonstvo u Hrvata*, Split, 2005., str. 25.
[3] Joško KOVAČIĆ, »Suđenje slobodnim zidarima u Hvaru 1754. godine«, *Croatica christiana periodica*, god. 26, br. 49, Zagreb, 2002., str. 160.

one se u radu navode kao prilog boljem poznavanju epiloga toga sudskog procesa. Usto, u radu se na temelju dosad neistraženoga arhivskog gradiva objavljuje slučaj francuskoga markiza Ludovica iz Lussana, pripadnika masonske lože u Parizu, koji se u Zadru 1751. godine dragovoljno podvrgnuo istražnom postupku zbog pripadnosti tajnoj masonskoj sljedbi, što je dosad bilo nepoznato u hrvatskoj historiografiji.[4] Komparativnom metodom sudskih procesa protiv liječnika Bressona i markiza Ludovika iz Lussana u radu se analizira obred inicijacije unutar francuskih masonskih loža. Nadalje, različita svjedočanstva dvaju pripadnika masonske sljedbe o naravi masonske sljedbe nužno nameće pitanje o hijerarhijskoj strukturi unutar toga tajnog društva i razini spoznaje pojedinoga člana o pravim ciljevima i svrsi organizacije. Konačno, na temelju sudskih iskaza pripadnika masonske sljedbe, analizirane arhivske dokumentacije i dosad objavljene literature o tome pitanju postavlja se hipoteza da je u Zadru ipak mogao postojati neki oblik organiziranoga masonskog okupljanja tijekom 18. stoljeća.

1. Prva masonska loža u Zadru i društvena struktura njezina članstva početkom 19. stoljeća

Općenito se drži da je prva masonska loža u Zadru uspostavljena početkom 19. stoljeća i da su veliku ulogu u njezinu stvaranju imali zadarski načelnik Andrija Borelli i odvjetnik Mihovil Spalatin.[5] Ivan Mužić donosi da su se od 1814. godine do svršetka 1818. godine u Dalmaciji slobodno širile tajne sljedbe (masoni, karbonari, gvelfi), a s obzirom da su djelovale izrazito protiv državne vlasti, austrijska ih je uprava bespoštedno uništavala pa se od 1824. godine za duže vrijeme ne spominje masonska organizacija u hrvatskim zemljama.[6] Da je austrijska vlast ozbiljno pratila njihov rad i širenje na području Hrvatske, svjedoče policijski zapisi o dalmatinskim ložama i njihovim članovima, koje je analizirao France Kidrič. U njegovoj raspravi navodi se da je ideja o masonskoj loži u Zadru započela dolaskom francuskih trupa u veljači 1806. godine, a 31. ožujka 1806. godine donesen je pravilnik lože pod imenom *Logia di San Giovanni di Gerusalemme Franco-Dalmata sotto il titolo distintivo Eugenio-Napoleone all'Oriente de Zara*, koji je prihvaćen 31. listopada iste godine.[7] Ime *francusko-dalmatinska loža* treba razumjeti u kontekstu osnivanja kojemu su, uz Borellija i Spalatina, pridonijeli Francuzi Amielle, Bertrand i Héraud.[8] Amedeo Crivellucci u svom je istraživanju uspostavu zadarske lože početkom 19. stoljeća stavio u suodnos s francuskom ložom Velikoga Orijenta i masonima u Bresciji, s naznakom da bi zadarska loža potpala pod jurisdikciju lože talijanskoga Velikoga Orijenta.[9] France Kidrič

[4] Dokumentacija o tom slučaju pohranjena je u mletačkoj biblioteci Muzeja Correr pod signaturom: *Biblioteca del Civico Museo Correr* (dalje: BCMC), Cod. Cicogna 2764, *Spontanea comparsa fatta nel Sant'Uffizio di Zara da Lodovico Augusto di Luzzan francese per lo avanti libero muratore*, 19 settembre 1751, str. 397–402

[5] F. KIDRIČ, »Framasonske lože«, str. 33. Borelli se u tom svojstvu spominje u njemačkim putopisima. Ivan PEDERIN, *Njemački putopisi po Dalmaciji*, Split, 1989., str. 54.

[6] I. MUŽIĆ, *Masonstvo u Hrvata*, str. 28. O djelovanju karbonara u Dalmaciji vidi: Stijepo OBAD, »O karbonarima u Dalmaciji«, *Zadarska revija*, br. 1, Zadar, 1975., str. 96–99.

[7] F. KIDRIČ, »Framasonske lože«, str. 34–35.

[8] F. KIDRIČ, »Framasonske lože«, str. 35.

[9] Amedeo CRIVELLUCCI, »La massoneria nel secolo XVIII«, *Studi Storici*, god. 19, sv. 3–4, Pavia, 1910., str. 446.

navodi da su Borelli i Spalatin prigodom osnutka zadarske lože već imali *treći simbolični stupanj majstora*,[10] a s obzirom na to da se do toga stupnja prema važećim pravilima zadarske lože moralo napredovati duže vrijeme, postavlja se pitanje jesu li Francuzi *progledali kroz prste* zadarskim masonima ili su oni i prije pripadali nekoj masonskoj loži na području mletačkoga dominija.[11]

Zamjetno je da su pripadnici dalmatinskih masonskih loža početkom 19. stoljeća nerijetko članovi imućnijih i utjecajnih obitelji, koji šire masonske ideje, okupljaju se oko gospodarsko-poljoprivrednih akademija i redovito razmjenjuju dopise, vežu ih rodbinske i ženidbene veze, a vrlo su aktivni u političkome i javnome životu.[12] Primjerice, kada su 1812. godine gradske uprave u Dalmaciji dobile službeni dopis o nacrtu odredbe o desetini, uputili su se u Ljubljanu u svojstvu zastupnika gradonačelnik Zadra Andrija Borelli, dogradonačelnik Šibenika Antonio Fenzi i gradonačelnik Splita Josip Cindro.[13] Znakovito je da su sva trojica bila pripadnici dalmatinskih masonskih loža.[14] Međusobna korespondencija braće Garagnin i Andrije Borellija pokazuje vrlo dobru umreženost članova dalmatinskih masonskih loža i živu aktivnost u političkome smislu.[15] Previše je, dakle, očitih poveznica između članova dalmatinskih masonskih loža u vrijeme francuske uprave da bi se one okarakterizirale pukom slučajnošću. Međutim, treba uzeti u obzir zaključak Fani Celio Cega kako je »karakteristika domaćih ljudi bila udvornost vladajućoj struji za svih vlastodržaca«. Ona navodi da su se pripadnici obitelji Garagnin razočarali francuskom upravom pa je Ivan Luka Garagnin pisao bratu Dominku kako će »na sve dužnosti doći galski pjetlići«[16]. Isto se iščitava iz Borellijeva pisma Dominiku Garagninu u kojemu je okarakterizirao *kobnim* putovanje u Ljubljanu zbog interesa Dalmacije.[17]

Kako je naglasio Miroslav Rožman, pripadnost dalmatinskih intelektualca masonskome bratstvu početkom 19. stoljeća treba ponajprije sagledati u kontekstu mogućnosti koje je

---

[10] O stupnjevima unutar masonske organizacije vidi više kod: I. MUŽIĆ, *Masonstvo u Hrvata*, str. 544–546.

[11] F. KIDRIČ, »Framasonske lože«, str. 34–35.

[12] Primjerice, Dominik Garagnin, frankofil, bio je na čelu francuske civilne uprave u Dubrovniku, a širio je masonstvo u Kotoru, gdje je također službovao. F. KIDRIČ, »Framasonske lože«, str. 36; Fani CELIO CEGA, »Inventar kuće Kreljanović u Splitu koju je bila zakupila obitelj Garagnin«, *Kulturna baština*, br. 32, Split, 2005., str. 126. Andrija Borelli održavao je redovite kontakte s braćom Dominikom i Ivanom Lukom Garagninom. Ljerka ŠIMUNOVIĆ, »Andrija Borelli i nacrt zakona o desetini«, *Građa i prilozi za povijest Dalmacije*, god. 24, br. 24, Split, 2012., str. 419–427.

[13] Lj. ŠIMUNOVIĆ, »Andrija Borelli«, str. 421–422.

[14] F. KIDRIČ, »Framasonske lože«, str. 48; 50; 51.

[15] U to je vrijeme u Ljubljani službovao Vicko Ismaelli koji je Ivana Luku Garagnina izvještavao o napretku slučaja oko zakona o desetini. Lj. ŠIMUNOVIĆ, »Andrija Borelli«, str. 422. Vicko Ismaeli bio je član splitske masonske lože. F. KIDRIČ, »Framasonske lože«, str. 48. A. Bralić navodi da je Ismaeli na francuskim popisima sumnjivih osoba prikazan najcrnjim bojama. Ante BRALIĆ, »Zadar kao administrativno i političko središte Dalmacije za francuske uprave«, *Dalmacija za francuske uprave (1806.–1813.)*, *Zbornik radova* (ur. Nenad CAMBI i dr.), Split, 2011., str. 355, bilj. 18.

[16] Fani CELIO CEGA, »Isječci iz trogirske svakodnevice u doba klasicizma«, *Adrias*, br. 18, Zagreb, 2013., str. 104.

[17] *...žao mi je što čujem da se okrivljuje naše kašnjenje kao kobno. Kobno je mojem gospodarstvu i mome zdravlju to što sam poduzeo putovanje u Ljubljanu, to kobno mjesto, od čijeg političkog postojanja datira nepostojanje Dalmacije, dapače očajno i pogubno postojanje, postojanje nesreća, otkada je steklo političko postojanje to mjesto magluštine ne samo fizičke, nego i moralne i intelektualne, mjesto prokletstva.* Lj. ŠIMUNOVIĆ, »Andrija Borelli«, str. 423–424.

ona otvarala u vidu povezanosti s najodgovornijim francuskim dužnosnicima radi unapređenja vlastite domovine.[18] Razvidno je to iz zahtjeva koje su uputili francuskim vlastima i samom Napoleonu.[19] Arsen Duplančić navodi kako je rad masonskih loža na području Dalmacije početkom 19. stoljeća uglavnom bio karitativnoga karaktera, »dok se protiv države i vjere nije radilo ništa«[20]. To, u određenoj mjeri, nije sasvim točno. Francuske vlasti su »svojim političkim potezima i zadiranjem u crkveno ustrojstvo« i pogodovanjem širenju masonskih loža uvjetno utjecale na vjerski život pokrajine.[21] Možda bi korektniji zaključak bio da dalmatinski intelektualci, članovi masonskih loža, nisu zadirali u crkvena pitanja, ali francuski predstavnici zasigurno jesu s obzirom da su oni sačinjavali i najbrojniji dio članstva unutar tih loža.[22] Ostaje, stoga, otvoreno pitanje jesu li članovi dalmatinskih loža početkom 19. stoljeća mogli biti do kraja upućeni u narav i ciljeve masonske organizacije s obzirom na njezinu tajnovitost i vrlo zapletenu mrežu unutarnjega hijerarhijskog uređenja u kojoj se skriva sve od svih, a stvar nikada nije do kraja dorečena.[23]

Iz popisa članova zadarske masonske lože u 19. stoljeću razvidan je relativno visok udio članova sudbenih, crkvenih i obrazovnih tijela u Zadru. [24] Masonska organizacija je osobitu pozornost pridavala školstvu, sudstvu i Crkvi, o čemu je izvijestio Ivan Mužić.[25] Potvrdu Mužićevu zaključku o tome »koliku su važnost polagali masoni na školstvo« nalazimo u radu Tereze Ganze-Aras.[26] Naime, nakon pada Mletačke Republike osnovana je u Zadru gimnazija, koja je započela s radom 1803. godine u samostanu sv. Krševana na temelju prihoda zaklade sv. Dimitrija, kojom su od 1779. godine upravljali Ivan Kreljanović (kasnije pripadnik zadarske masonske lože i član Komisije za školstvo) i Nikola Jakšić,

---

[18] Miroslav ROŽMAN, »Dalmatinski intelektualci u francuskoj upravi u Dalmaciji – osvrt na ulogu Dominika Garagnina«, *Dalmacija za francuske uprave,* str. 289.

[19] U 34 točke naveli su da žele smanjenje poreza, izbjegavanje mobilizacije zbog manjka radne snage, saziv narodnoga predstavništva, gradnju cesta, zamjenu loše austrijske monete, uspostavu škola u Zadru, ukidanje cehova i dr. A. BRALIĆ, »Zadar kao administrativno i političko središte«, str. 354.

[20] Arsen DUPLANČIĆ, »Izvori za povijest masonstva u Splitu«, *Croatica christiana periodica*, god. 16, br. 30, Zagreb, 1992., str. 105.

[21] Vicko KAPITANOVIĆ, »Hrvatska Crkva pod francuskom vlašću«, *Croatica christiana periodica*, god. 18, br. 13, Zagreb, 1994., str. 135–139.

[22] *V policijskih poročilih se povdarja premoč francoskega ali francosko uradniškega elementa v ložah…* F. KIDRIČ, »Framasonske lože«, str. 37.

[23] Usp. José Maria CARO Y RODRIGUEZ, *Otkrivena tajna masona*, Zagreb, 2011., str. 29–39.

[24] Članovi su bili: B. Amielle, *rozenkreuzer*; Antoni Luigi Battara, tiskar; Šimun Benja, odvjetnik; Bertrand, odvjetnik; Karlo Bignani, liječnik; Andrija Borelli, zadarski načelnik, *venerabilis* zadarske lože; Ivan Caranton; Ambroz Cariboni, profesor na zadarskom liceju; Antun Cernizza; Cezar Cernizza; pripravnik prvostupanjskoga suda; Antun Coltelli, bataljunski načelnik pandura; Benedikt Costa, slikar; Nikola Dallaqua, apotekar; Dujam Filetto; Natal Fondra, sudac prvostupanjskoga suda; Ivan Fontanella, koncipist; H. Héraud, imao stupanj majstora i bio prvi tajnik zadarske lože; Petar Katunarić, načelnik općine Zloselo; Ivan Kreljanović, sudac prizivnoga suda; Markantun Lantana, sudac pomirbenoga suda; Luka Medin, bataljunski načelnik pandura; Ivan Mischiato, zadarski kanonik i frankofil; Franjo Parma, pripravnik pomirbenoga suda; Julije Parma, sudac prizivnoga suda; svećenik Franov, tajnik lože; Righini, *loterijski agent*; Trifun Rončević, bivši zadarski kanonik; Franjo Rossignoli, zastupnik prizivnoga suda; Franjo Scarante, frizer; Schellini, mornarički major; Dionizije Sismid, savjetnik prizivnoga suda; Franjo Solis, odvjetnik; Mihovil Spalatin, bivši predsjednik prizivnoga suda u Ljubljani, odvjetnik u Zadru, majstor zadarske lože; Ivan Vrgada, kancelar prizivnoga suda i Ladislav Wolanski, računovođa intendanture financija. F. KIDRIČ, »Framasonske lože«, str. 51–52.

[25] I. MUŽIĆ, *Masonstvo u Hrvata*, str. 441–447.

[26] Tereza GANZA-ARAS, »Zadužbina i licej sv. Dimitrija u Zadru«, *Historijski zbornik*, god. 43, br. 1., Zagreb, 1990., str. 197–208.

»pristaše ideja francuske građanske revolucije kojima je laicizacija crkvene imovine bila sasvim prihvatljiva i poželjna«[27]. U vrijeme francuske uprave ta je škola ostavljena kao učilište za filozofiju, a prigodom svečanoga otvorenja 1806. godine u liceju sv. Krševana u njoj su za profesore, između ostalih, postavljeni odvjetnik Mihovil Spalatin i dr. Ambroz Cariboni, članovi zadarske masonske lože.[28]

Ivan Pederin iznio je hipotezu o agrarnim akademijama u Dalmaciji kao mogućim masonskim ložama i o članovima fiziokratskoga pokreta kao pripadnicima stranih masonskih loža.[29] U prilog toj hipotezi ide činjenica da su od trideset i jednog člana zadarske masonske lože najutjecajniji bili pripadnici upravo Gospodarsko-literarne (agragne) akademije u Zadru u vrijeme francuske uprave, a zamjetan je i neznatan broj članova zadarske akademije pripadnika drugih dalmatinskih masonskih loža, redom istaknutih intelektualaca svjetovne i crkvene provenijencije.[30]

Ana Perinić Lewis i Pavao Rudan navode da su »na prostoru Dalmacije sačuvane većinom samo optužbe i sumnjičenja svećenika« za pripadnosti masonskim ložama, s iznimkom Kotora, gdje se bilježe i pripadnici klera.[31] S obzirom na to da tvrdnju preuzimaju na temelju Kidričeva istraživanja, očito im je promaklo da se u zadarskoj masonskoj loži navode imena pripadnika svećenstva: svećenika Franova, kanonika Ivana Mischiata[32] i bivšega kanonika Trifuna Rončevića.[33] Usto se i u drugim dalmatinskim biskupijama spominje svećenstvo učlanjeno u masonske lože. No, s obzirom na to da je riječ o policijskim izvješćima, takve vijesti treba uzeti oprezno jer je postajala mogućnost manipulativnih motiva prijava određenih osoba.[34] Tu treba razmotriti i motive prilaženja svećenstva masonskoj organizaciji. Primjerice, na tragu moralnoga nauka jansenizma i jurisdikcionalizma mnogi su svećenici na prostoru Mletačke Republike, poneseni liberalnim idejama 18. stoljeća i uvjereni u antagonizam tridentske Crkve i čovjeka modernoga doba, pristupali masonskoj organizaciji, vjerujući da će na taj način udahnuti kršćanstvu novi duh.[35] Konačno, može se ustvrditi da je pristup masonskoj sljedbi bio rezerviran za pripadnike intelektualne i društvene elite, o čemu zorno svjedoče primjeri liječnika Nicholasa Bressona i markiza Ludovika iz Lussana u 18. stoljeću.

---

[27] T. GANZA-ARAS, »Zadužbina i licej«, str. 200.
[28] T. GANZA-ARAS, »Zadužbina i licej«, str. 201.
[29] Ivan PEDERIN, »Slobodno zidarstvo u Dalmaciji do 1839. godine«, *Encyclopaedia moderna*, god. 13, br. 4 (40), Zagreb, 1992., str. 520–526.
[30] Danica BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, *Južna Hrvatska u europskom fiziokratskom pokretu*, Split, 1995., str. 248–249.
[31] Ana PERINIĆ LEWIS – Pavao RUDAN, »Spectemur agendo – Prepoznaje nas se po našem djelovanju! – Prosvjetiteljski rad biskupa Ivana Dominika Stratika i liječnika Julija Bajamontija na otoku Hvaru«, *Rad HAZU,* br. 525, Zagreb, 2016., str. 73.
[32] O njemu vidi kod: Josip CELIĆ, »Svjetovno svećenstvo i redovništvo u Zadru po službenom iskazu iz 1811. godine«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 57, Zadar, 2015., str. 224–225.
[33] F. KIDRIČ, »Framasonske lože«, str. 51–52. O T. Rončeviću vidi više kod: J. CELIĆ, »Svjetovno svećenstvo«, str. 225–226.
[34] Vicko Kapitanović, primjerice, navodi da je hrvatsko svećenstvo uglavnom zaziralo od članstva u tajnim sljedbama. V. KAPITANOVIĆ, »Hrvatska Crkva pod francuskom vlašću«, str. 138–139.
[35] Usp. Franco TRENTAFONTE, *Giurisdizionalismo, illuminismo e massoneria nel tramonto della Repubblica Veneta*, Venezia, 1984., str. 119–120.

2. Slučaj liječnika Nicholasa Bressona u 18. stoljeću

Iako se u hrvatskoj historiografiji navodi da tijekom 18. stoljeća u Mletačkoj Dalmaciji nije bilo masonskih loža, iz pojedinih arhivskih dokumenata razvidna je nazočnost masona, mahom stranaca, u dalmatinskim komuna.[36] Prema Crivelluccijevu istraživanju na području pod mletačkom upravom, a tu se uzima u obzir Venecija, Terraferma i Stato da Mar, prva se masonska loža spominje 1735. godine u Veneciji, a ukinuta je 1738. godine, nakon objave bule pape Klementa XII.[37] Riječ je o buli *In eminenti Apostolatus Specula* od 28. travnja 1736. godine o zabrani i izopćenju svakoga katolika koji bi pristupio tomu i sličnim tajnim društvima.[38] Da je pitanje masonerije ozbiljno razmatrano tijekom 18. stoljeća u najvišim crkvenim krugovima, zorno pokazuje slučaj pape Benedikta XIV., kojega su neki optuživali da je i sam bio pripadnik rimske masonske lože pa je 18. svibnja 1751. godine on potvrdio bulu pape Klementa XII. bulom *Providus Romanorum Pontifex*, kojom je odbacio takve optužbe.[39] No, Mletačka Republika nikada nije pravno osnažila navedene bule na području svoga dominija.[40]

Crivellucci je naglasio kako se sa sigurnošću može govoriti o razvijenoj mreži masonskih loža na području mletačkoga dominija u drugoj polovici 18. stoljeća, nakon uprizorenja komedije *Le Donne curiose* Carla Goldonija u Veneciji.[41] Prema Anni Mariji Cadel uprizorenje te komedije, koju ona smješta u 1753. godinu, bilo je zapravo opisivanje masonske lože, s obzirom da je Carlo Goldoni bio simpatizer slobodnih zidara.[42] Neupitno je da su snažna tajna bratstva[43] aktivno sudjelovala u političkim preslagivanjima koncem 18. stoljeća i utjecala a na generiranje novih ratnih sukoba radi ostvarenja zacrtanih ciljeva, a zbog važnoga geostrateškog položaja i Dalmacija je uvrštena u tu slagalicu.[44] Kada je Mletačka Republika shvatila pogubni utjecaj tajnih društava na generiranje nove političke podjele na području svoga dominija, dokinula je sve masonske lože.[45]

---

[36] Usp. Miroslav ROŽMAN, »Slobodni zidari (francs-maçons) u Dalmaciji 1806. – 1814., *Mogućnosti*, br. 10/12, Split, 2011., str. 73–89. I. Mužić naglašava da su ti masoni pripadali loži u Veneciji, no ne donosi referencu za takav zaključak. I. MUŽIĆ, *Masonstvo u Hrvata*, str. 25.

[37] A. CRIVELLUCCI, »La massoneria nel secolo XVIII«, str. 420.

[38] Oreste DITO, *Massoneria, carboneria ed alter società segrete nella storia del Risorgimento italiano*, Torino-Roma, 1905., str. 34.

[39] A. PERINIĆ LEWIS, P. RUDAN, »Spectemur agendo«, str. 72; O. DITO, *Massoneria*, str. 35. Bračni liječnik Nicholas Bresson izjavio je da je papa Benedikt XIV. bio mason prije početka pontifikata. J. KOVAČIĆ, »Suđenje slobodnim zidarima«, str. 148.

[40] Anna Maria CADEL, *Venezia e la massoneria nel Settecento*, Venezia, 1995., str. 27.

[41] A. CRIVELLUCCI, »La massoneria nel secolo XVIII«, str. 420–421. O tome više kod: Piero DEL NEGRO, »Carlo Goldoni e la massoneria veneziana«, *Studi Storici*, god. 43, br. 2, Roma, 2002., str. 411–419; Luigi DANESIN, *Massoneria e Illuminismo a Venezia: Carlo Goldoni e Le donne curiose*, Roma, 2008.

[42] A. M. CADEL, *Venezia e la massoneria nel Settecento*, str. 24.

[43] Narav tajnoga bratstva ili društva očituje se prvenstveno u okupljanju osoba vođenih zajedničkim interesima koji mogu biti motivirani prosvjetiteljskim, političkim, ekonomskim, duhovnim, vjerskim, mističnim, okultnim i sličnim ciljevima. Redovito se pristup takvim tajnim organizacijama vezuje uz određeni vid obreda inicijacije s ciljem upoznavanja novih članova s pravilima skupine. Osnovni kriterij tajnosti nekoga bratstva ili društva je postojanje tajnoga znanja koje se prenosi unutar tajnoga društva. O tome vidi više kod: Norman Ian MACKENZIE (ur.), *Secret Societies*, London, 1967.

[44] *si doveva occupare tutta la Dalmazia […], le isole dei veneziani e l'Istria….* Usp. F. TRENTAFONTE, *Giurisdizionalismo, illuminismo e massoneria*, str. 92–99.

[45] F. TRENTAFONTE, *Giurisdizionalismo, illuminismo e massoneria*, str. 83.

U Dalmaciji 18. stoljeća zabilježeno je tek nekoliko slučajeva suđenja slobodnim zidarima i optužaba za pripadnost masonskoj sljedbi. Joško Kovačić pronašao je i obradio slučaj suđenja francuskoga liječnika Nicholasa Bressona u Hvaru 1754. godine ustvrdivši da je »po svoj prilici riječ o jednom od najstarijih slučajeva slobodnog zidarstva među Hrvatima«[46]. U radu Ane Perinić Lewis i Pavla Rudana navodi se da je 1792. godine korčulanski svećenik Antonio Šeman prijavio splitskome nadbiskupu Leliju Cipiku hvarskoga biskupa Ivana Dominika Stratika kao pripadnika slobodnih zidara.[47]

Slučaj liječnika *Nicholasa Bressona* osobito je historiografski intrigantan. Joško Kovačić ustvrdio je kako nema dodatne dokumentacije o tome slučaju ni među spisima biskupa Bonaiutija ni drugdje, iako se u nekim radovima hrvatskih historiografa spominje njegovo ime.[48] U talijanskoj historiografiji slučaj Nicholasa Bressona dobro je poznat.[49] Najopširniji izvještaj o procesu protiv liječnika Bressona donio je španjolski isusovac i povjesničar José Antonio Ferrer Benimeli 1977. godine, uz prijepis obilne sudske dokumentacije o tome slučaju.[50]

Kako je sam posvjedočio, liječnik Nicholas Bresson rođen je u Francuskoj, u gradu Langres u pokrajini Champagne, a u vrijeme suđenja imao je 52 godine. U Postire na Braču, gdje je službovao kao liječnik, došao je oko Božića 1753. godine. Postupak protiv liječnika Bressona otpočeo je u petak 7. lipnja 1754. godine u hvarskome biskupskom dvoru,[51] a s obzirom na nedostatak podataka iz arhiva kojim se služio, Joško Kovačić je pretpostavio da je suđenje završilo 21. rujna 1754. godine oslobađanjem liječnika Bressona. Konačno, autor zaključuje da su državni interesi bili nadređeni crkvenima pa je hvarski biskup Bonaiuti izazvao gnjev Mletačke Republike, ali i otvara mogućnost suradnje masonskih ili promasonskih krugova unutar mletačke uprave u prilog Bressona.[52] Upravo u tom kontekstu treba sagledati slučaj liječnika Bressona. Kontroverzni spor odvijao se istodobno s diplomatskim igrama papinskoga i mletačkoga dvora tijekom 18. stoljeća. Još od vremena interdikta pape Pavla V., kojim je udario Mletačku Republiku, ustanovljena je mletačka magistratura *Consultori in Jure*.[53] Uloga pravnih savjetnika u tome tijelu bila je proučavati i primijeniti u praksi crkvene i sekularne zakone, dekrete i običaje Mletačke Republike te

---

[46] J. KOVAČIĆ, »Suđenje slobodnim zidarima«, str. 160.

[47] A. PERINIĆ LEWIS, P. RUDAN, »Spectemur agendo«, str. 71.

[48] U bilješci pod brojem 17 Kovačić navodi, između ostalih, Grgu Novaka, koji je bio mason, i njegovu vijest o obrani francuskog liječnika optuženog da je slobodni zidar, a rukopis da je pohranjen u Kaptolskome arhivu u Hvaru, međutim autor ga tamo nije pronašao. J. KOVAČIĆ, »Suđenje slobodnim zidarima«, str. 158–159.

[49] Vidi: Dionisio TASSINI, *I friulani (ignoti) consultori in iure della repubblica di Venezia,* vol. I, *Don Antonio di Montegnacco*, Udine, 1908., str. 230–231; Marino BERENGO, *La società veneta alla fine del '700*, Firenze, 1956. str. 190; Giuseppe GIARIZZO, *Massoneria e illuminismo: nell'Europa del Settecento*, Venezia, 1994., str. 65; A. M. CADEL, *Venezia e la massoneria nel Settecento*, str. 7; F. TRENTAFONTE, *Giurisdizionalismo, illuminismo e massoneria*, str. 8.

[50] José Antonio FERRER BENIMELI, *Masonería, Iglesia e Ilustracíon*, Madrid, 1977., tomo III, str. 152 i dalje.

[51] J. KOVAČIĆ, »Suđenje slobodnim zidarima«, str. 150.

[52] J. KOVAČIĆ, »Suđenje slobodnim zidarima«, str. 159–160.

[53] Claudio POVOLO, »Un sistema giuridico repubblicano: Venezia e il suo stato territoriale (secoli XV–XVIII)«, *Il diritto patrio tra diritto comune e codificazione (secoli XVI–XIX)*, (ur. Italo BIROCCHI – Antonello MATTONE), Roma, 2006., str. 341.

upoznati dužda s materijom s obzirom da se on smatrao starateljem i braniteljem religije (*tutore e difensore della Religione*).[54] Jedan od odličnijih pravnih savjetnika u 18. stoljeću bio je friulijanski kanonik Antonio Montegnacco. On je i nadahnuo famozni dekret od 7. rujna 1754. godine, koji je uzrokovao diplomatsku krizu između Mletačke Republike i Papinske Države.[55]

U slučaju liječnika Bressona Senat je tražio Montegnaccovo mišljenje. Razvidno je iz Montegnaccova dopisa da mletačke vlasti polovinom 18. stoljeća nisu imale određen stav o masonskoj sljedbi (Prilog 1). Štoviše, Montegnacco je naveo sumnju u postojanje takve tajne organizacije i u istinu raznih proturječnosti koje se čuju o tome navodnom društvu (*supposta società*).[56] Zasigurno je takav stav omogućio kasnije širenje masonerije na prostoru Mletačke Republike, kako je naglasio Franco Trentafonte, pa je ona »zbog broja i profila članova tu mogla izgraditi čvrstu i efikasnu organizaciju«[57]. Usto su mnogi mletački plemići i državni službenici aktivno sudjelovali u radu masonskih loža na području Mletačke Republike, a zamjetna je njihova povezanost s europskim vladarima toga vremena, također pripadnicima masonskih loža[58] Brzom širenju masonstva na području Europe zasigurno je pridonijela i kriza papinstva tijekom 18. stoljeća[59] pa su neprijatelji Crkve u to vrijeme ponavljali »da papinska riječ pripada prošlosti«[60]. U političkime previranjima koncem 18. stoljeća kada je bio ugrožen *ragion di Stato* mletački su državni inkvizitori 1785. godine dokinuli sve masonske lože na području Republike s naznakom da je to »società pericolosa ed offendente li gelosi riguardi di religione e di Stato«[61]. Međutim, unatoč zabrani masonske lože bile su aktivne na području Mletačke Republike sve do njezina pada.[62]

Zato u središtu Montegnaccove pozornosti nije bila masonska organizacija (*lasciato però da parte quel che attiene alla esistenza della medesima*) nego postirski župnik don Luka Kevešić, koji je javno obznanio bulu *In eminenti* pape Klementa XII., a da pritom ona nije bila odobrena od mletačkoga Senata čime je, u duhu dekreta od 7. rujna 1754. godine, povrijedio niz državnih odredaba.[63] Zbog toga je postirski župnik priveden u Mletke i konačno pušten na slobodu,[64] kancelaru hvarskoga biskupa zapovjeđena je suspenzija, a

---

[54] D. TASSINI, *I friulani (ignoti) consultori*, str. 226–227.

[55] Anton M. BETTANINI, *Benedetto XIV e la Repubblica di Venezia. Storia delle trattative diplomatiche per la difesa dei diritti giurisdizionali ecclesiastici. Decreto Veneto 7 Settembre 1754*, Milano, 1931., str. 4.

[56] D. TASSINI, *I friulani (ignoti) consultori*, str. 230.

[57] F. TRENTAFONTE, *Giurisdizionalismo, illuminismo e massoneria*, str. 73.

[58] A. M. CADEL, *Venezia e la massoneria nel Settecento*, str. 32–33; 41–45.

[59] Usp. Antonio MENNITI IPPOLITO, *Il governo dei papi nell'età moderna. Carriere, gerarchie, organizzazione curiale*, Roma, 2007., str. 41–44.

[60] F. TRENTAFONTE, *Giurisdizionalismo, illuminismo e massoneria*, str. 19.

[61] *Isto*, str. 83.

[62] A. M. CADEL, *Venezia e la massoneria nel Settecento*, str. 47–51.

[63] Archivio di Stato di Venezia (dalje: ASVe), *Consultori in jure*, filza 560, str. 703–704; ASVe, *Consultori in jure*, filza 561, str. 786. O tome suodnosu dvaju država u mletačkome arhivu stoji zapisano: *L'imperator' nel suo Imperio temporale non permeteua ne giamai permesso haueua che le legislationi Pontificie hauessero alcun uigore, o forza nel suo Stato, si come anco il Pontefice non permetteua che le imperiali hauessero luogo nello Stato Pontificio, et cosi ciascuno dei Regi*. ASV, *Consultori in jure*, filza 31.

[64] Montegnacco je okarakterizirao postirskoga župnika neukim i lakovjernim. ASVe, *Consultori in jure*, filza 561, str. 782–783.

naređena je »trajna šutnja o ovom nezakonitom i nepravilnom suđenju«[65]. Time se potvrđuje zaključak Franca Trentafontea da su »u toj fazi masoni mogli ne samo slobodno širiti svoje ideje već su bili zaštićeni od mogućega progona crkvenih vlasti[66].

Stvar bi time bila zaključena da rad talijanskoga historiografa Marina Berenga ne donosi neke nove pojedinosti Bressonova slučaja. Prema Berengu, francuski liječnik Nicholas Bresson, uhićen na Braču, bio je osuđen kao pripadnik slobodnoga zidarstva (*libera muratoria*) i protjeran s prostora Mletačke Republike.[67] Potvrda tomu nalazi se u dopisu pravnoga savjetnika mletačkoga dužda Antonia Montegnacca. On navodi kako je Bresson izgnan iz Republike i prevezen s područja mletačkoga dominija francuskom brodicom (*tartana francese*).[68] Kako je razvidno iz dopisa liječnikova branitelja Eduarda Arquiera[69] pravnim savjetnicima (*consultori in jure*) mletačkoga Senata, Bresson je vrijeme progonstva provodio u Napulju.[70] Ne zna se točan razlog Bressonova odlaska u Napulj, ali je važno zapaziti da je upravo taj grad u prvoj polovici 18. stoljeća bio najvažnije masonsko središte na Apeninskome poluotoku.[71]

3. Slučaj markiza Ludovika iz Lussana u Zadru 1751. godine

Dana 19. rujna 1751. godine *svojevoljno* je pristupio istražnome postupku u Zadru francuski markiz Ludovik iz Lussana, pripadnik pariške masonske lože.[72] Dokumentacija o tome slučaju pohranjena je u Biblioteca del Civico Museo Correr u Veneciji,[73] što ga čini trenutno najstarijim poznatim slučajem istražnoga postupka o nekome pripadniku masonske sljedbe na području Mletačke Dalmacije u 18. stoljeću. Svjedočanstvo markiza Ludovika iz Lussana otkriva neke detalje o naravi masonske sljedbe u 18. stoljeću, a uz to živopisno prikazuje ozračje unutar masonskih loža i tijek masonske inicijacije novih sljedbenika.

Markiz Ludovik rođen je u Lussanu u Francuskoj 1725. godine. Supruga mu je bila Marina Dokša (*Doxa*), a službovao je kao kavaljer vojvode Cancellierija. Inkvizicijskome sudu u Zadru, kojemu je u to vrijeme predsjedao fra Giordano Foresti,[74] pristupio je radi olakšanja savjesti (*exoneratione propriae conscientiae*). Kao i liječnik Bresson, masonskoj sljedbi pristupio je u Parizu u siječnju 1745. godine, s nepunih dvadeset godina. Na to su ga nagovorili neki opaki (*maluiuenti*) kavaljeri koji su već bili pripadnici masonerije. U masonsku sljedbu primljen je u stanu vojvode de Contija, u velikome salonu, osvjetlje-

---

[65] J. KOVAČIĆ, »Suđenje slobodnim zidarima«, str. 156–157.
[66] F. TRENTAFONTE, *Giurisdizonalismo, illuminismo e massoneria*, str. 4.
[67] Marino BERENGO, *La società veneta alla fine del '700*, Firenze, 1956. str. 190.
[68] ASVe, *Consultori in jure*, filza 561, str. 782.
[69] J. KOVAČIĆ, »Suđenje slobodnim zidarima«, str. 159.
[70] J. A. FERRER BENIMELI, *Masonería, Iglesia e Ilustracíon*, str. 486–487.
[71] Usp. Carlo FRANCOVICH, *Storia della massoneria in Italia dalle origini alla Rivoluzione francese*, Venezia, 1989., str. 49–52.
[72] Fabiana VERONESE, »*Terra di nessuno*«*. Misto foro e conflitti tra Inquisizione e magistrature secolari nella Repubblica di Venezia (XVIII sec.)*, (doktorski rad), Università Ca' Foscari Venezia, 2010., bilj. 13., str. 262.
[73] BCMC, Cod. Cicogna 2764, str. 397–402.
[74] Fra Giordano Foresti spominje se kao inkvizitor u Zadru 12. listopada 1719. godine. HR-AZDN-16, Zadarska nadbiskupija/metropolija, *Liber Extraordinariorum I (1718. – 1733.)*, fol. 48r.

nome s nekoliko svijeća koje su stvarale *melankoličnu, tupu, gotovu crnu svjetlost*. Bio je okružen mnogim članovima sljedbe, skupu je predsjedao vojvoda de Conti, kojega su nazivali *velikim arhitektom svemira* (*il gran Architetto dell'universo*). Ludovik je opisao i njegovu odjeću: bio je odjeven poput zidara, u bijeloj košulji, s kožnom pregačom (*sinale, osia Grembiale di Pelle*); lijevo od njega bila je postavljena srebrena zidarska žlica i srebreni kompas uz druga znamenja zidarske profesije.[75] Na ulazu su ga dočekali prvaci toga okupljanja i dopratili ga do sjedišta oslikanoga raznim bojama u obliku vatrenih plamičaka i urešenoga raznim zastavama.[76] Tada je pristupio *veliki arhitekt svemira*, zatim su ga posjeli na sjedište, natkrili ga crvenim, velurnim tepisonom, naredili mu da okrene dlanove prema gore i podigne lakte, a noge postavi u obliku gnijezda (*Nichier*). U takvome tjelesnom položaju odgovarao je na pitanja *velikoga arhitekta svemira* ima li potrebne dobre i korisne kvalitete za služenje sljedbi, na što je potvrdno odgovorio. Nakon toga ga je upitao hoće li se vjerno zakleti obdržavati tajne sljedbe i ne otkrivati ono što se događa na masonskim okupljanjima, osim među članovima sljedbe, na što je također odgovorio potvrdno. Tada su mu naložili da ustane i poveli ga do jedne niše gdje je morao stajati gotovo u položaju klanjanja, a za to vrijeme pjevale su neke profane pjesme kao znak radosti zbog njegova pristupa sljedbi. Kada je završilo pjevanje, morao je platiti određenu svotu novaca (*che fa otto Luigi d'oro*) i položiti ih u jednu torbu koju je donio brat poslužitelj (*Fratello seruente*) koji je nazočnima podijelio po jedan par bijelih rukavica, izuzevši *velikoga arhitekta svemira*. Tada je izišao iz velike dvorane (*gran Sala*) kako bi braća dovršila obred inicijacije, odnosno potvrdili njegov pristup masonskoj sljedbi, a rečeno mu je da se vrati za petnaest dana. Ludovik je inkvizitoru nadodao da je tada znao da ga prate masonske uhode kako bi pratili njegov napredak.[77]

Nakon petnaest dana došao je na isto mjesto, dočekala su ga četiri brata poslužitelja i otpratila do svečano urešene dvorane. Iz dvorane je vodio hodnik na čijem je kraju bila neosvijetljena niša dostatne duljine, širine i visine za smještaj nekoliko osoba. Tu mu je naloženo da ogoli tijelo, a braća su se povukla nakon čega su se po sredini niše otvorila velika vrata (*gran Portiera*), gdje je gol morao leći. Ostao je u ležećem položaju četvrt sata u toj niši. Tada mu je pristupio jedan od glavešina (*Capo*), u svečanoj odori, i pokazao mu knjigu s naslovom *Savršene sreće* (*Le Fortune Perfette*) i naložio mu da je pročita. Pažljivo je pročitao knjigu i zaključio da je riječ o temeljnim zabludama sljedbe. U knjižici je pisalo da će onaj tko je upućen u *Tajnu* biti sretan na ovome i onome svijetu i nikada neće doživjeti nesreću. Usto će doživjeti najveće radosti putenosti sa ženama, koje može bez grižnje savjesti iskorištavati za vlastito zadovoljstvo. Nadalje, nikada se ne smije *upuštati u molitvu*, a zbog političkih razloga treba naoko nazočiti službi Božjoj i pohoditi crkve kako bi sakrio masonski identitet i izbjegao skandal. Bude li obdržavao navedeno i ostao vjeran okupljanju slobodnih zidara (*liberi muratori*), nakon smrti uživat će neizmjeran mir i radost. Preuzetu obvezu morao je potvrditi cijenom vlastitoga života. To je i učinio, uzdignutih ruku prema nebu i *velikom arhitektu svemira*, te položio zakletvu da nikada

[75] BCMC, Cod. Cicogna, 2746, str. 397.

[76] Slični su opisi masonskih loža iz pera suvremenika na prostoru mletačkoga dominija. A. M. CADEL, *Venezia e la massoneria nel Settecento*, str. 42.

[77] BCMC, Cod. Cicogna, 2746, str. 398.

neće odati tajnu sljedbe čak i ako bi trebao podnijeti smrt.[78] Nakon zakletve pokazali su mu platno na kojemu je bio oslikan Ludovikov lik, a na mjestu njegova srca bio je orisan bodež. Rečeno mu je da ako ikada oda masonsku tajnu, pravi će bodež probosti njegovo srce. Time je inicijacija završila, Ludovik je izišao iz niše, a započela je pjesma klicanja.

Tada su se okupili svi članovi masonskoga bratstva, svi su se skinuli do gola i grlili novoga člana. Potom su ga dopratili do posude s mlakom vodom, kojom ga je po glavi polio voditelj obreda (*Maestro delle cerimonie*), tražeći da se odrekne svake druge religije, a osobito svetoga krštenja. Uslijedile su masovne orgije članova masonskoga bratstva popraćene raznim bludnim radnjama i opačinama koje su opravdane kao »pravi način uživanja slasti budućega života«. Rečeno mu je da odsada može udovoljavati svome tijelu bez grijeha, bilo sa ženama bilo s muškarcima. Po završetku orgija svi su odjenuli odjeću slobodnih zidara i pristupili raskošnoj večeri. Nakon večere Ludovik je upoznat s tajnim znakovljem masonskoga reda kako bi mogao prepoznati braću i kako bi oni mogli prepoznati njega u raznim kraljevstvima.

Prvi znak raspoznavanja je držanje preokrenutoga šešira ulijevo s desnom rukom (*tenendo il Capello riuolto uerso la parte sinistra con la mano alla parte opposta*). Ako je osoba koju se pozdravlja član masonskoga bratstva, lagano će dotaknuti lice i zaustaviti ruku na trećem dugmetu jakne (*Giubeta*) i radosno zagrliti subrata, iako se nikad nisu upoznali. Drugi znak raspoznavanja je skrivena mala srebrna zidarska žlica ispod podstave jakne, iznad koje se drži ruka u znak pozdrava ili uzvraćanja pozdrava.[79] Nakon toga prisutni su čestitali Ludoviku na članstvu u masonskoj sljedbi, obukli ga u odijelo slobodnoga zidara i dodijelili mu mjesto u loži gdje je ubuduće mogao odlagati svoje odijelo na sastancima masonske lože koji su se održavali tri do četiri puta tjedno i o čemu su članovi redovito bivali obaviješteni. Time je Ludovik stekao pravo intervenirati na sastancima masonske lože. Ludovik je rekao inkvizitoru kako je osobno povjerovao da je masonska sljedba stvarna religija za spasenje duše. O zabludi u kojoj je živio prosvijetlio ga je neki duhovnik tijekom teške bolesti koja ga je zahvatila. Zato se sam prijavio inkvizicijskome sudu radi milosrđa i ukidanja ekskomunikacije kako bi se mogao vratiti u krilo Svete Majke Crkve.[80] Nakon svjedočanstva markiza Ludovika iz Lussana u *Codice Cicogna* navedene su neke informacije o sljedbi slobodnih zidara.[81] S obzirom na podudarnost, riječ je o identičnome tekstu koji navodi i Joško Kovačić kao prilog Bressonovu slučaju; ovdje se tekst iz *Codice Cicogna* prenosi u izvorniku (Prilog 2).[82]

4. Tko govori uistinu, a tko istinu skriva?

Važnost dvaju slučajeva (Nicholasa Bressona i Ludovika iz Lussana) ogleda se u različitom shvaćanju aktera o uzrocima i posljedicama pripadnosti masonskoj organizaciji. Liječnik Bresson pred hvarskim inkvizicijskim sudom govorio je o pripadnosti masonskoj

[78] BCMC, Cod. Cicogna, 2746, str. 399.
[79] BCMC, Cod. Cicogna, 2746, str. 400–401.
[80] *Isto*, str. 401.
[81] *Isto*, str. 402–405.
[82] J. KOVAČIĆ, »Suđenje slobodnim zidarima«, str. 157–158.

loži i okupljanjima *braće* kao o »potpuno bezazlenoj i nevinoj sljedbi«[83]. Kako ja razvidno iz njegova svjedočenja, masonskoj sljedbi pristupio je u Parizu dok je boravio kod nekih prijatelja.[84]

Nasuprot tomu, Ludovikovo svjedočanstvo otkriva neke nimalo bezazlene detalje. Na upit inkvizicijskoga suda koliko je masona upoznao i zbog čega se prijavio sudu, markiz je posvjedočio da je upoznao oko 3000 pripadnika masonskih loža raspršenih po Italiji, Engleskoj i Francuskoj. Ludovik je naveo imena mnogih masona, ali ih je inkvizitorski notar zbog nedostatka vremena izostavio navesti u dokumentu.[85] Na upit poznaje li onoga pred kime je položio zakletvu, markiz je odgovorio da se ne sjeća niti ima o tome kakve spoznaje, ali ga je opisao likom »demona okruženoga vatrom, gotovo nadnaravne pojavnosti«[86]. Moguće je da je markiz Ludovik namjerno izostavio imenovanje te osobe zbog straha za vlastiti život s obzirom na ozbiljnu zakletvu koju je dao i na eksplicitinu prijetnju smrću koja mu je upućena ako oda tajne slobodnih zidara.

Svjedočanstvo markiza Ludovika iz Lussana zorno pokazuje da su za masonsku sljedbu vrbovani ljudi aristokratskoga, odnosno plemićkoga podrijetla.[87] Isto svjedočanstvo dao je i liječnik Bresson navodeći da se u »društvo primaju samo plemići i bogati, jer da siromasi nemaju duha ni kreposnih zasluga«[88]. Ludovik je posvjedočio da su ga »zaveli razuzdani ljudi kako bi zamijenio kršćansku religiju za članstvo u sljedbi slobodnih zidara«[89]. Svjedočanstvo markiza iz Lussana o odricanju od kršćanske vjere, neupuštanju u bilo kakvu vrstu molitve i lažno hinjenje pobožnosti pokazuje jednu od bitnih sastavnica masonske ideje u vidu antiklerikalizma, zbog čega su i mnogi mletački plemići rado pristupali masonskoj sljedbi, kako to donosi F. Trentafonte.[90]

Nadalje, Bresson je svjedočio da kod njegova pristupanja u masonsku sljedbu »nije bio u pitanju nikakav formalan upis, već je jednostavno bio »primljen i prihvaćen« u to društvo«[91]. Ludovik je, naprotiv, svjedočio da je prošao »inicijalni obred kojemu je svrha bila pročišćenje radi poništenja učinaka krštenja«, nakon čega se anulira grijeh koji više ne postoji.[92]

Markiz je izričito naveo knjižicu masonskih pravila pod naslovom *Le Fortune Perfette* prije polaganja zakletve,[93] dok je Bresson tijekom suđenja rekao kako »nemaju nekih rukopisnih pravilnika, kao ni određenih dana za sastanke«[94]. No, svjedočanstvo Ludovika iz Lussana jasno ukazuje na redovitost tajnih sastanaka u masonskim ložama tri do četiri

---

[83] *Isto*, str. 150–152.
[84] *Isto*, str. 150.
[85] *E qui nominò diuersi che p(er) mancanza di tempo non posso estendermi p(er) descriuerli*. BCMC, Cod. Cicogna 2764, str. 401.
[86] BCMC, Cod. Cicogna 2764., str. 401–402.
[87] *...ed in quel luogo non riceuessi se non che Kavallieri*. BCMC, Cod. Cicogna 2764., str. 401.
[88] J. KOVAČIĆ, »Suđenje slobodnim zidarima«, str. 151.
[89] BCMC, Cod. Cicogna 2764., str. 397.
[90] F. TRENTAFONTE, *Giurisdizionalismo, illuminismo e massoneria*, str. 5; 15.
[91] J. KOVAČIĆ, »Suđenje slobodnim zidarima«, str. 150.
[92] BCMC, Cod. Cicogna 2764., str. 400.
[93] *Isto*.
[94] J. KOVAČIĆ, »Suđenje slobodnim zidarima«, str. 151.

puta tjedno s uhodanim načinom upoznavanja članova koji dan i u koje vrijeme se ima održati sastanak.[95]

Bresson je porekao da se polaže bilo kakva zakletva prilikom pristupanja masonskoj sljedbi, dok su znakovi prepoznavanja između masona koje je naveo relativno slični onima iz markizova svjedočanstva. O posljedicama otkrivanja masonske tajne Bresson je naveo kako je čuo »da se pripovijeda (posebno u Engleskoj i Njemačkoj) kako slobodni zidari ne smiju otkriti te tajne jer bi inače bili ubijeni; o tome ništa pouzdano ne zna osim tih »priča«[96]. Tomu se suprotstavlja živo svjedočanstvo čovjeka kojemu je tijekom inicijalnoga obreda jasno upućena prijetnja smrću ako izda tajnu masonske sljedbe.[97]

Bresson je naveo da se masoni »ne služe nikakvim knjigama«, što je netočno, kako je dokazao i Joško Kovačić,[98] a i sam je zadarski gradonačelnik Andrija Borelli u pismu braći Garagnin naveo da »traži masonske knjige«[99].

Ivan Mužić donosi da su »masoni u svoju organizaciju prenijeli podjelu koja je bila u cehovskim organizacijama po stručnoj spremi i to: majstori, pomoćnici i naučnici«[100]. Uzme li se ta podjela u obzir moguće je zaključiti da liječnik Bresson doista nije u potpunosti razumio masonsku sljedbu ili je bio na nekoj nižoj razini masonske hijerarhije.[101] S obzirom na masonsku dvoličnost, služenje obmanama i lažima, moguće je također zaključiti da nije bio iskren.[102] Što god se krilo u pozadini dvaju uspoređenih slučajeva, a to zasada ostaje tajnom, razvidno je da masonska sljedba zasigurno nije tek »bezazlena udruga osoba koja priređuje objede i šaljive igre«[103].

Ambicija ovoga rada nije dokazati postojanje masonske lože u Zadru tijekom 18. stoljeća, s obzirom na nedostatak čvrstih povijesnih vrela u tome smjeru. Međutim, da je masonska aktivnost na području Mletačke Dalmacije tijekom 18. stoljeća prisutna, zorno svjedoči dokument zadarskoga nadbiskupa Ivana Carsane (1774. – 1801.) od 4. studenoga 1785. godine pronađen u Arhivu Zadarske nadbiskupije. Na tragu mletačke zabrane o dokinuću svih masonskih loža na području Mletačke Republike, odaslao je generalni providur Francesco Falier dopis zadarskome nadbiskupu u listopadu 1785. godine. U otpisu zadarskoga nadbiskupa jasno se navode »Compagnie intitolate de› Liberi Muratori, che esistessero in questa Città, e Diocesi«[104]. Nadbiskup, dakle, svjedoči o postojanju masonskih udruženja u gradu i nadbiskupiji. Štoviše, on se obvezuje tajnom istragom ukazati na eventualna masonska okupljanja, što bi pretpostavljalo neki vid njihovih međusobnih susreta u gradu (Prilog 3).

---

[95] BCMC, Cod. Cicogna 2764., str. 401.
[96] J. KOVAČIĆ, »Suđenje slobodnim zidarima«, str. 150.
[97] BCMC, Cod. Cicogna 2764., str. 399.
[98] J. KOVAČIĆ, »Suđenje slobodnim zidarima«, str. 151.
[99] Lj. ŠIMUNOVIĆ, »Andrija Borelli«, str. 420.
[100] I. MUŽIĆ, *Masonstvo u Hrvata*, str. 544.
[101] Usp. J. M. CARO Y RODRIGUEZ, *Otkrivena tajna masona*, str. 32–33.
[102] Usp. *Isto*, str. 325–327.
[103] J. KOVAČIĆ, »Suđenje slobodnim zidarima«, str. 150–151.
[104] *Arhiv Zadarske nadbiskupije* (dalje: HR-AZDN), fond 16/1, *Prezidijalni i rezervatni spisi*, Dopisivanje zadarskih nadbiskupa: Carsana, 1774.–1790., kut. 1, dokument od 4. studenoga 1785.

U svakom slučaju, na temelju procesa vođenoga protiv liječnika Bressona u Hvaru i markiza Ludovika u Zadru, činjenice da je on spomenuo mnoga imena članova masonskoga udruženja, te dopisa zadarskoga nadbiskupa Carsane generalnomu providuru Falieru pitanje masonske nazočnosti u Dalmaciji tijekom 18. stoljeća nužno zahtijeva daljnja istraživanja svjetovnih i crkvenih arhiva, što bi zasigurno otkrilo neke nove spoznaje o razmatranoj problematici.

Zaključak

Prva masonska loža u Zadru utemeljena je početkom 19. stoljeća, za vrijeme francuske uprave u Dalmaciji. Pripadnici te lože mahom su bili ugledni građani i intelektualci. S obzirom na nedostatak povijesnih izvora, ostaje otvoreno pitanje jesu li zadarski, odnosno dalmatinski masoni do kraja bili upućeni u narav i ciljeve masonske sljedbe, s obzirom da im je članstvo u masonskim ložama otvaralo put prema vlastodršcima, što je bilo važno za ostvarenje cilja koji su postavili, za napredak i razvoj pokrajine Dalmacije. S druge strane, bilježi se nazočnost masona, uglavnom stranaca, na području mletačke Dalmacije tijekom 18. stoljeća. Nekoliko slučajeva potkrepljuje tu tezu, a najstariji, zasad poznati, slučaj je francuskoga markiza Ludovika iz Lussana, protiv kojega se vodio istražni postupak pred inkvizicijskim sudom u Zadru 1751. godine. Usporedbom njegova slučaja i slučaja francuskoga liječnika Nicholasa Bressona u Hvaru iz 1754. godine otkriva se dvojako razumijevanje pripadnosti masonskoj sljedbi unutar članstva. Neupitna je, dakle, nazočnost masona u Mletačkoj Dalmaciji i Zadru tijekom 18. stoljeća, a ostaje otvoreno pitanje jesu li tada u Zadru članovi masonske sljedbe prakticirali određeni vid tajnoga okupljanja, što je postavljeno kao hipoteza u radu. U kontekstu nazočnosti i djelovanja masona na tlu Mletačke Republike otvaraju se neka nova pitanja o njihovu političkome utjecaju na sudbinu Dalmacije koncem 18. stoljeća na koje historiografija tek treba odgovoriti.

Prilog 1. Mišljenje pravnoga savjetnika Antonia Montegnacca o slučaju Bresson od 9. rujna 1754. godine. Izvor: ASVe, *Consultori in jure*, filza 560, str. 703-704

Dell'esistenza della pretesa setta de' liberi muratori, di cui tante incogruenze, cose contradittorie e repugnanti al comun senso si dicono; e se sia ella un'impostura, ouuero una uerità di fatto, è più sicura cosa lasciar il uero a suo luogo, che uolerne senzappiù accertato fondamento asserir cosa alcuna di positivo.

Certo è, che il sommo Pontefice, il quale colla sua Bolla, che comincia: *In eminenti*, dala li 28 aprile 1738, la proibì e, condannò, non parla d'auer della medesima notizia maggiore, che per un pubblico rumor, che s' è inteso, nè indiuidua alcun errore particolare de' pretesi settarj; e a dir breue niente dice in sostanza per cui possa concludersi qualche cosa di certo circa le leggi, dottrina, o massime di questa supposta società. Lasciato però da parte quel che attiene alla esistenza della medesima, e risponendo, come l'EE. VV. ci comandano sopra la lettera del N. H. Zorzi Barbaro Conte della Brazza 28 luglio prossimo decorso, diciamo essere manifesto l'abuso di P. Luca Cheuessich curato di Castel Postire di quell'isola nell'auer pubblicato nella messa del dì 24 giugno passato la scommunica

contro li seguaci della medesima setta, ed affigendo poscia in pubblico loco la Bolla sopra enunziata.

Fu abuso; perchè non è lecito a chi si sia dello stato pubblicar Bolle, o altre carte, che prouengano di fuori, senzacchè siano prima state riuedute, e licenziate nell'ecc(elentissi) mo Collegio, lo che non si uerifica di questa.

Fu maggiore ancora perchè essa Bolla contiene scomunica, la pubblicazione della quale può partorire nel popolo confusioni, turbazione della tranqullità, e scandali non preueduti; onde cura delle principali ragioni, per le quali compete al Prencipe il diritto di riueder ogni carta, che uenga di fuori dal proprio stato, di concedergli, di negargli, o differirgli rispettiuamente l'essequzione, è questa appunto, che a lui spetta conoscere, se le dette carte possano cagionar il sopra indicati effeti, e qual sia il tempo, il luogo e le circostanze di douerle, o non douerle essequire.

Deue pertanto darsi la debita comendazione alla uigilanza di quel pubblico Rappresentante per auerne recata a V(ostra) Serenità prontamente la notizia, ed è giusto, che il curato ne riporti la debita correzione della sua imprudenza. Qual modo poi fosse conueniente all'effetto, il determinarlo è tutto proprio della maturità e prudenza dell'ecc(elentissi) mo Senato, il qual conoscerà, se fosse espediente anco ad esempio altrui, e per imprimere sentimenti di maggior ubbidienza alle pubbliche leggi, di farlo comparire alla presenza dell'ecc(elentissi)mo sig(no)r Procuratore Generale in Dalmazia; ouuero direttamente alle Porte dell'ecc(elentissi)mo Collegio per intendere quelle correzioni ed ammonizioni, che aggiunte alla mortificazione, che da ciò gli deriverà, uagliano a farlo saggio in auuenire, ed a render cauti gli ecclesiastici col di lui esempio nell'arrischarsi a mouer passi di questa natura; lo che tutto però mettiamo sotto ai riflessi della molta sapienza di VV. EE. Grazie.

Prilog 2. Prijepis teksta Informazione intorno alla Setta de liberi Muratori iz Codice Cicogna. Izvor: BCMC, Cod. Cicogna 402–405.

Informazione intorno alla Setta de liberi Muratori

Delle Deposizioni de Correi auute negli esami, si rilleua il Sistema per appunto, come dal Piano auuto da' Amsterdam intorno li M(uratori).

Sono in due parti diuisi. La p(ri)ma è più Ciuile. In q(ue)sta non si parla, che di condurre una uita da Galantuomo, sopra li soli preceti di natura fondata, ma esatamente e strettamente osseruati.

Della Chiesa parlano con rispetto p(er) non essere scoperti, e frequentano le Chiese, e le Sacre Funzioni: con la massima di guardarsi dai castighi dei Prencipi fomentati dai Papi. Bastando dare a Cristo il solo esterno culto, perche essendo eglino liberi in uirtù della morte sodisfatoria di tutti gli aggrauii della Legge, nulla altro debbon fare, che ubbedire li due naturali preceti.

Amar la Società Vmana nei limiti Ciuili. Vna, quando non si troui naturali corrispondenze; perche l'oggeto abbia scrupoli si che lasciar l'amore, sino che la Donna deponga tale scrupolosa preuenzione, e che non isfimi peccato, ma anzi merittoria corrispondenza.

Si giura (ma con orribile maniera) di non palesare codesti liberi loro principii ed il giuramento uien fatto con tre Stili in mano, ed in uocazione del Diauolo cioè Lucifero, Satanasso, e Belzebub, imprecando che que tre stili siano l'inuisible morte, che uerrà data dai tre inuocati a chi scoprisse il Segreto della Ciuile unione.

Si giura di far male a chi fosse p(er) frastornare la loro libertà, e uindicare con oculte maniere, e ajuti dei tre inuocati (creati da Dio p(er) ministri ubbidienti della sua Giustizia) chiunque uolesse impedire l'uso della libertà naturale redenta da Cristo, p(er) liberare l'uomo dai scrupulosi pesi inuentati dai Papi, p(er) disporre il Mondo a Loro piacere.

Si giura di non portarmai danno ad alcuno fuoricche nel caso di riuelare i Segreti della Società ancorche uenisse fatta Loro Lite p(er) ispoglio dei Beni, o altra lagione.

Giuranno di rifferire quanto ascoltano alla Società, alla quale pressiede in figura di Capo il creduto più proprio ma che frequentamente mutasi la di cui particolar attenzione stà nel tener uniti e di buona corrispondenza li Socii, e fatto il solenne giuramento del Secreto del nuouo aggregato, fa la petizone di quella quantità di danaro, che p(er) uiuere Ciuilm(en)te. Si bisogna alla giornata contatti li più Ciuili commodi, e seruiggio. Se li dà sul fatto il ricercato danaro con patto però, e promissione, che p(er) esempio oggi lo prende tutto, mai il quantitauiuo se li diminuisse. Mà che se mai si ritirasse dalla Compagnia, e ardisse palesare p(er) suanisse subito il soldo, e il rittirato rimane, come suenato, e stolido, e poco anco che morto.

Giurano di non parlare mai male de› Prencipi, ma solamente trà di loro delle buone, o cattiue corrispondenze, delle Loro massime, della Pietà, e commodi, che godono.

Si raddunano nei giorni soli di Giouedi. Rinouano in ogni addunanza l›orribile giuramento; e dan conto del Ciuil Loro operare. E questo è il sistema dei primi detti più Ciuili.

Il secondo è una spezie di Manichei, in quanto l›amettono li tre Demonii nominati, adorarli come Dio, e tenerli in luogo di Dio qui in Terra, considerandoli, come Patroni, e Trinità del Mondo. Costoro frequentano spesissimo le Chiese. Si communicano, ma con intenzione di dar culto alli tre Demonii, ed à questi attribuiscono il gouerno Terreno tutto, e lasciano à Dio il Celeste.

Non ammettono altro peccato, che il manifestare la loro unione, e Secreto.

Si raddunano anche codesti il Giouedi. Sopra una Tauola addobata ui collocano tre statuette con l›Ali, e Corona in testa rapresentanti li tre Demonii e dà tutti uengono addorati. Si fa una Cena ben guarnita: Si giura il Segreto con li tre Stili, come sopra alli aggregati si da il denaro, che dimandano. Frà questi si mescolano le Donne, ma se non depongano li scrupoli le mandano in altra Camera, e restano quele che l›hanno deposti: Se le godano assieme con intenzione di dar onore alle tre Statue (che tal uolta parlano, e confirmano l›unione, e il giuramento) e promettono che non mancherà il soldo riceuto dal Capo dell›unione p(er) li quotidiani Loro bisogni, come li Primi.

Diffendono la libertà, tenendo p(er) sicuro, che chi è Cristiano, è liberom auendolo Cristo liberato: Che del Dio Celeste, e uero mai se ne parli, ne› à Lui si faccia culto alcuno, non lo uolendo, contentandosi del Culto Celste: auendo a Noi lasciata libertà di operar à seconda dei Nostri appetiti naturali, nei modi Ciuili, ed Onesti, cioè col depporre la preuenzione, e scrupolo, che siamo obbligati ubbedire al Decalogo, che fù datto ali Ebrei, e non è più per noi liberati dal giogo della Legge dà Cristo.

Queste paggiono due Sette, mà si considerano le stesse, si uanno popolando, allettati dal Soldo, ed intimoriti dalla morte, dai cui restano poco lontani, e quelli, che palesano il Segreto ui persistono per le proue gia fatte, quando o nelle Confessioni, o alli Tribunali Competenti non siano assistiti dà Religiosi di gran Fede, e grande abbilità. Perciò si inquisisce, mà il Segreto è crudelmente osseruato.

Prilog 3. Prijepis dokumenta zadarskoga nadbiskupa Ivana Carsane. Izvor: HR-AZ-DN-16/1, *Prezidijalni i rezervatni spisi*, Dopisivanje zadarskih nadbiskupa: Carsana, 1774. – 1790., kut. 1

Ill(ustrissi)mo, et Ecc(ellentissi)mo Sig(no)r Pron. Colmo.

Le ossequiate Lett(er)e di V(ostra) E(ccellenza) 17. Ott(obr)e p(rossi)mo p(assa)to mi rileuano essere intenzione dell'augusto Supremo Tribunale di Stato, che restino sciolte, e distrutte totalm(en)te le ree, e dannate Compagnie intitolate de' Liberi Muratori, che essistessero in questa Città, e Diocesi, eccitando l'umiltà mia a uegliar con secretta attenta cura, onde scuoprir qualunque anche sospetta adunanza, e disposiz(io)ne, che manifestassero, o stabilissero simili Compagnie p(er) raguagliarne quindi cotesta Ecc(ellentissi)ma Carica a norma delle istruz(io)ni estese nelle med(esi)me. Posso assicurar l›E(ccellenza) V(ostra) che dalla mia suddita rassegnaz(io)ne con scrupulosità, uigilanza, e mezzi secretti saranno incontrate le Supreme uenerate disposiz(io)ni, delle quali ho fatto già nella mia Curia seguir le comandate necessarie annotaz(io)ni. Nel momento pertanto di umiliar a V(ostra) E(ccellenza) questo costante mio impugno col più profondo ossequio me e protesta. Zara 4 Nou(emb)re 1785.

Summary

MASONS AND MASONIC LODGE IN ZADAR (18th AND 19th C.)

Study contains historical overview about foundation of the first Masonic Lodge in Zadar (1806), which is based on the analysis of the relevant published sources. Similarly, based on the analysis of the unpublished sources kept in the State Archives in Venice and in Biblioteca del Civico Museo Corer, author discuses presence of Masons in Zadar and attitude of the Venetian authorities towards Masons during the eighteenth century. Comparison of the research results with the facts about the prosecution of the French physician Nicholas Bresson in Hvar, because of his Masonic activities, has revealed some new information about this court trial, too. Investigation procedure against French marquise and cavalier Ludovic from Lussan, held before the Inquisition Court in Zadar in 1751, presently is the oldest known trial against a member of Masonic organization in the realm of the Venetian Dalmatia in the eighteenth century. Based on the relevant literature and extant primary sources, author discuses policy of the Venetian authorities towards Masonic Lodges in the realm of Serenissima, and subsequently points out certain new questions regarding the influence of Masons on some social and political turmoil at the end of the eighteenth century.

KEY WORDS*: Masons, Masonic Lodge, Zadar, Venetian Dalmatia, 18th and 19th centuries.*